

Göçün Mübadiller Üzerinde Psikolojik, Sosyal ve Ekonomik Etkileri: Sinoplu Balkan Mübadilleri

Dr. Öğr. Üyesi Kibar AKTIN

Sinop Üniversitesi – Sinop

Giriş

Tarih boyunca doğal afetler, işgaller, iç savaşlar, dini ve etnik kültürel farklılıklar ve siyasi baskı gibi nedenlerle kitlesel göçler yaşanmıştır. Söz konusu göç siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve eğitim gibi çeşitli nedenlerle insanların buldukları mekânları geçici ya da kalıcı olarak terk etme durumudur¹. Göç kişilerin kendi iradelerine bağlı olarak gerçekleştiği gibi bireylerin kendi istekleri dışında dışarıdan yapılan baskı ve zorlamaların sonucu da olabilmektedir. Her ne sebeple olursa olsun mekânsal olarak gerçekleşen göç hareketleri “hem ailelerin, hem benliklerin[in]” parçalanmasına sebep olmuştur². Bu durumun bir yansıması olarak göç bireyleri psikolojik, sosyolojik olarak etkileyen ve dolayısıyla “milletlerin ve devletlerin tarihi, toplumsal yapısı üzerinde belirleyici etkiye sahip, son derece önemli tarihi ve toplumsal bir olgudur³.

Türk tarihinde Orta Asya’dan Anadolu ve Rumeli’ye göçler Selçuklular ile başlamış olup Osmanlı döneminde 14. ve 16. yüzyıllar arasında sayıca oldukça artmıştır. Fakat bu dönemden sonra göçler azalmış olup zaman zaman küçük grupların iç göçü şeklinde devam etmiştir⁴. Osmanlı Devleti on yedinci yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa Devletleri ile yaptığı savaşlardan yenik çıkmıştır. Bu durumun on sekizinci, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda da devam etmesi, İmparatorluğun siyasi, askeri ve ekonomik bakımdan toprak kaybetmeye başlaması İmparatorluğun elinde kalan topraklara yönelik Müslüman göç hareketini beraberinde getirmiştir⁵. Bu göçler özellikle milliyetçilik akımının etkisi ile milli devlet oluşturma siyasi görüşünü gerçekleştirmede bir araç işlevini görmüştür. Etnik gruplar bu doğrultuda kendinden olmayanı yok etme, sınır dışı etme ve asimile etme girişiminde bulunmuştur⁶. Özellikle 93 Harbi ve sonrasında Balkan Savaşları’nın yaşanmasıyla bu bölgede kurulan ulus devletleri buralardaki Müslüman Türk nüfusunu siyasi, dinî ve ekonomik baskıya uğratarak Anadolu’ya göçe zorlamıştır⁷. Gelişen bu durumlar karşısında Balkanlara yerleşen ailelerin torunları ve burda sonradan Müslümanlığı kabul etmiş olan insanların büyük bir kısmı, yurtlarının elinden alınması ve/veya bu bölgede yaşam şartlarının devamlı kendi aleyhlerine gelişmesi, hayatlarının sürekli tehdit ve tehlike altında olması nedenleriyle, Anadolu’ya doğru gelişen surette göç etmişlerdir⁸. Yunanistan’dan Anadolu’ya göç etmek zorunda kalan Müslüman nüfus, İttihat ve Terakki Hükûmeti tarafından Anadolu’da Rumların yoğun olarak yaşadıkları bölgelere yerleştirilince, burdaki Rumlarla ciddi problemler yaşanmaya başlanmıştır. Anadolu’dan da Yunanistan’a doğru bir Rum göçü başlamıştır⁹. Bu

¹ Behset Karaca, “Teke Yöresinden Safevi Devletine Göçler”, *Geçmişten Günümüze Göç I*, Kültür Yayınları No: 20, Samsun 2017, s.577.

² Leyla Neyzi, “ ‘Ben Kimin’ Tükiye’de Sözlü Tarih Kimlik ve Öznellik”, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, ss.17.

³ Ali Arslan, “Samsun ve Orta Karadeniz Bölgesinde Göçün Sosyolojik Tahlili” *Geçmişten Günümüze Göç III*, Kültür Yayınları No: 20, Samsun 2017, s.1786.

⁴ Kemal H. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 12.

⁵ Nurten, Çetin, “1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 24, 2010, s.149.

⁶ Karpat, *age*, s. 13.

⁷ Çetin, *agm*, s.149.

⁸ İsmail Şen, “Salihli Mübadilleri ve Karşılaştıkları Sorunlar”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 16, 2004, s. 66.

⁹ Çetin, *agm*, s.149.

süreçte Yunan kuvvetleri, Ankara Hükümeti'nin 1922 yılının ikinci yarısında üzerlerine gerçekleştirdiği taarruz neticesinde, Anadolu'dan geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ardından İtilaf Devletleri ile Mudanya'da bir ateşkes imzalanmıştır. Ateşkesi takiben barış görüşmeleri için Lozan'da taraflar buluşmuşlardır¹⁰. Taraflar arasında vuku bulan göç problemini çözmek için Osmanlı Hükümeti ile Yunan Hükümeti arasında yapılan müzakereler mübadele kararının alınmasıyla neticelenmiştir. Türkiye ile Yunanistan 30 Ocak 1923 tarihinde yapılan görüşmeler sonucunda, "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Sözleşme ve Protokol" antlaşmasını imzalamışlardır.¹¹ Mübadele¹² (değişim) kelimesi, Lozan Konferansı sırasında kararlaştırılıp imzalanan ve Türkiye'de yaşayan Rum azınlık ile Yunanistan'da yaşayan Türk-Müslüman azınlığın değişimini belirtmek için kullanılmıştır. Protokol kararlarından mübadelede dilsel, etnik ve kültürel farklılıklar önemsenmemiş; her iki ülkede de dinsel kimlik bütünlüğünün sağlanması esas alınmıştır¹³.

Hristiyan ve Müslüman nüfus arasında vuku bulan gerilim, baskı ve çatışma neticesinde gerçekleşen resmi bir anlaşma sonucu hızlanan göç hareketleri ile "her iki taraftan binlerce aile memleketini, mallarını ve komşularını bırakıp her iki ülkenin ulusal anlatısında anavatan olarak kurgulanan ancak yabancı oldukları topraklara yerleşmek zorunda" kalmıştır¹⁴. Bu bağlamda araştırmanın amacı Cumhuriyetin kurucu unsurları arasında yer alan 1924 yılında Türk Yunan Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol sonrasında, Türkiye'ye getirilip Sinop'a yerleştirilen mübadiller üzerinde göçün psikolojik, sosyal ve ekonomik etkilerini ortaya koymaktır.

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma deseni kapsamında, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın temel verilerini sözlü anlatılar oluşturmuştur. Sözlü anlatılar, sözlü tarih yöntemine göre gerçekleştirilen görüşmelerle derlenmiştir. "Bu tür sözlü tarih görüşmeleri çok çeşitli amaçlarla çalışılabilir ve yerel geçmişin tarihsel, sosyolojik ve psikolojik açıdan anlaşılması konusunda önemli katkı sağlarlar¹⁵. Sözlü tarih çalışmasında, görüşmeler yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Her bir görüşme ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş ve görüşmeler transkript edilmiş ve edilen veriler araştırmanın amaçları bağlamında oluşturulan kategorilere göre ayrılarak analiz edilmiştir.

Çalışma Grubu

Birinci kuşak mübadiller ile sağlık durumları vb. nedenlerden dolayı görüşme yapılamamıştır. Bilindiği gibi yerel tarih çalışmalarında sözlü tarih yöntemi kullanılacaksa öncelikle yaşlı fakat uzun söyleşileri yürütebilecek kadar sağlıklı insanlarla görüşmelerin yapılması istenir. Çünkü bu kişilerin yaşam öyküleriyle ilgili anlatımları araştırılmak istenen durumla ilgili önemli ayrıntılı bilgiler verir. Böylelikle o dönemden günümüze ulaşmayan maddi kültür öğeleriyle ilgili de fikir edinilmiş olur¹⁶. Bu durum sağlanamasa da ikinci kuşak mübadillerden Ayşe Karakoçoğlu (1931), Hayriye Pınar (1932), Teyfik Yılmaz (1932), Nurten Özşen (1937), Kenan Aral (1958) ve Ahmet Efeoğlu (1961) ile görüşmeler yapılmıştır.

Verilerin Toplanması

¹⁰ Bestami S. Bilgiç, *Doğu Karadeniz Rumları İsyan ve Göç*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 10.

¹¹ Önder Duman, *Rumeli'den Samsun'a Göç*, Kültür Yayınları-11, Samsun 2011, s. 11.

¹² "Mübadil ise başkasının yerine getirilmiş, mübadele edilmiş demektir" Çetin, *agm*, s.149.

¹³ Gökçe Bayındır Goularas, "Türk Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kültür ve Kimliklerin Yerleştirilmesi", *Alternatif Politika*, Cilt 4, Sayı 2, 2012, s. 130.

¹⁴ Neyzi, *age*, s.82.

¹⁵ Aslı Avcı, Akçalı ve Erdal, Aslan, "Tarih Eğitiminin İyileştirilmesi Yolunda Alternatif Bir Yöntem: Sözlü Tarih", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 20, Sayı 2, 2012, s. 673.

¹⁶ Aslı Avcı, Akçalı ve Erdal, Aslan, *agm*, s. 682.

Veriler katılımcılarla yapılan yüz yüze görüşmelerin ses kayıt cihazı kullanılarak kaydedilmesi yoluyla toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Ses kayıt cihazlarına kaydedilen veriler bütünüyle kâğıda dökülmüştür. Elde edilen veriler betimsel analiz tekniği kullanılarak yorumsamacı yaklaşımla çözümlenmiştir. Betimsel analizde “amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır”.¹⁷

Bulgular

Mübadeleye Doğru: Zulüm, Yağma ve Baskı

Türkiye ile Yunanistan 30 Ocak 1923 tarihinde yapılan görüşmeler neticesinde “*Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Sözleşme ve Protokol*” antlaşmasını imzalanmıştır.¹⁸ Protokolün yürürlüğe girmesinden sonra, hemen birkaç ay içinde iskân hazırlıkları başlamıştır. İskân hazırlıklarının yapıldığı bu süreçte, Kenan Aral ailesinin Selanik’te yaşadıklarını şöyle aktarır:

“Or[a]daki Yunan askerleri ve Yunan kolluk kuvvetleri tarafından rahatsız edilmişler. Yağma, talan vesaire gibi zorluklara maruz kalmışlar. Eve geliyormuş kolluk kuvvetleri büyükbaş küçükbaş hayvan ne varsa alıp gidiyorlarmış. Dipçikle kovalıyorlarmış. Yani çok sıkıntılar yaşamışlar. Altın varsa para varsa evde ne varsa alıp gidiyorlarmış. Çaresiz kalmışlar... Çalı harmanı yaparlarmış babam anlatırdı... Çalıları kesip tarlaya atıyorlar Yunan askerleri topluyormuş bizim gençleri, kadını, kızı neyse ayakkabıları çikartıyormuş dipçikle vurup böyle o çalı harmanında koşturuyorlarmış”.

Kenan Aral anlatılarında Selanik’te ailelerin göç süreci başlamadan mallarının yağmalandığını dolayısıyla can güvenliğini sağlamanın zorlaştığı baskı ve zulüm ortamından bahsetmiştir. Ahmet Efeoğlu, “... daha gelmeden önce orda zulümler olmuş. İşte harmanlara çalı dikenini serilmiş işte üzerinde yalın ayak yürümüşler falan filan böyle şeyler olmuş” gibi ifadelerle ailelere yapılan zulümden bahsetmiştir. Kenan Aral ve Ahmet Efeoğlu’nun anlatılarında “*Çalı Dikeni*” yönteminin Yunan askerleri tarafından mübadillere uygulanan bir işkence yöntemi olduğu anlaşılmaktadır. Ayşe Karakoçoğlu, anlatılarında “*Kavala’nın Sarışaban köylerinden... Yunanlılar ile Bulgarlar... savaşı sırasında askerler gelip evleri basarmış. Babaannem bekar kızlarını samanların içine saklarmış. İşte onlar bundan sonra şeye gelmişler. Deniz kenarı mı oluyor Kavala ya da Selanik oraya, or[a]dan da bunları vapura bindirmişler*” açıklamaları mübadillerin sadece can ve mal güvenliğinin değil genç kızların hayatının da tehlikede olduğunu, ırzına geçilmiş ya da geçilebileceği ihtimalinden bahsetmektedir. Tarihsel kaynaklarda da Yunan askerleri tarafından Yunanistan’da yerleşim yerleri ve yüksek dağlık alanlarda yaşayan Türklerin baskı ve zulüm ile karşı karşıya kaldığı belirtilmektedir.¹⁹

Hayriye Pınar, benzer anlatılarla Yunanistan’da ailesinin mağdur kaldığı koşulları şu şekilde aktarır:

“Yalnız Yunanistan’dayken annemler aç kalmış. O Yunan askerleri başlarında fesle ellerinde dipçikler geliyor kapıyı kırıyorlarmış. Mutfakta ne kadar yiyecek içecek varsa alıp gidiyorlarmış. Bir de pelit denen çam ağacına yapışan bir şey

¹⁷ Ali, Yıldırım ve Hasan, Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008, s.224.

¹⁸ Duman, *age*, s. 11.

¹⁹ Duman, *age*, s. 20

varmış. Kozalak gibi bizimkiler onu almışlar. Mısırın somağı var ya onu da değirmende öğütmüşler. Pelitle ikisini pişirmişler onu yemişler. Yani aç başka bir şey yok. Ondan sonra af edersiniz peklik yapmış 5-6 genç ölmüş. Ondan sonra rahmetli babacığım diyordu 'kızım ekmeği şey yapmayın'.... Yolda taş görünce ekmek sanıyordu. Yaaa aç kalmışlar. Bir de şey o zamanlar orda [Selanik] tuz mu yokmuş annemler tabii denize gidiyorlarmış suyu alıyorlarmış gelip ocakta suyu kaynatıp tuz yapıyorlarmış. Çok sıkıntı çekmişler. Çok eziyet etmişler”.

Hayriye Pınar malları yağmalanan ailesinin açlıkla karşı karşıya kaldığından babasının hayatında iz bırakan bu durumu “Yolda taş görünce ekmek sanıyordu. Yaaa aç kalmışlar.” ifadesi ile üzüntü ve şaşkınlık içerisinde aktarmıştır. Bu süreçte Drama’da elli kişi parçalanarak şehit edilmiştir. Sarı Şaban’da altı kişi gazla yakılarak katledilmiştir. Mübadiller evlerinden atılarak, yerlerine Rumlar yerleştirilmeye başlanmıştır.²⁰ Anlatılarda görüldüğü gibi, evlere yapılan baskın ile evlerinin içi boşaltılan halk, çalı dikeninde yürütülmüş, aç kalmış, her türlü zulüm ve baskı karşısında evlerini terk ederek göç etmeye zorlanmıştır. Göçü hızlandıran bir diğer neden de Kurtuluş Savaşı’nın devam ettiği yıllarda (1919-1923), Anadolu’dan kaçan Rumların, Yunan idaresi tarafından çevre köylere dağıtılıp Türklerin evlerine yerleştirilmeye başlanmış olmasıdır. Bu durumdan rahatsız olan Türkler, mübadele zamanını beklemeksizin göç etmişlerdir.

Ayşe Karakoçoğlu’nun, “İşte onlar bundan sonra şeye gelmişler. Deniz kenarını oluyor Kavala ya da Selanik oraya, oradan da bunları vapura bindirmişler” anlatılarında görüldüğü gibi kendilerini kasabaya atmışlar ve oradan vapurlarla Anadolu’ya getirilmişlerdir.²¹ Aynı zamanda Kozana, Kayalar, Karacaova gibi yerlerden ayrılan Türkler, Karaferye İstasyonu’na kadarki 40-65 kilometrelik yolu yürüyerek geçmişlerdir.²² Gelirken yollarda soyguna uğramışlardır. Kavala’da oturanlardan bir kısmı mal varlığını tasfiye etmiş; bir kısmı ise satmıştır. Yalnız paralarını alıp alamayacaklarından veya alsalar da giderken görevlilerin el koyup koymayacağından ya da Rumların gasp edip etmeyeceğinden endişelenmişlerdir.²³ Kenan Aral, mübadil ailelerin bu duyduğu endişe ile kendilerine ait değerli ziynet eşyalarını getirirken başvurdukları yöntemlerden birkaçını şöyle anlatır:

“Or[a]dan altın getirenlerden yaşlı bir amca yuvarlak demir borulardan bir baston yapmış. Altınları o bastonun içine yerleştirmiş. O şekilde altınları Türkiye’ye getirmiş. Yine başka biri bir iskemle yaptırmış şöyle küçük bir şey. Yaşlı, altınlarını koymuş o şekilde getirmiş. Daha enteresan bir anı. Anne baba çocuklar Anadolu’ya vapurla gelecekler. İşte yarın sabah yola çıkacaklar. Kadın bir tencere dolma yapmış. Dolmaların içine altınları koymuş vapurdan içeriye girmişler. Ama bundan eşinin haberi yok. Kadın yapmış bu uyanıklığı eşine de söylememiş. Tabi yolculuk 20 gün sürüyor ya, onlar aynı bir kamarada yatıyor bir aile. Kadın uyur adama gece bir koku gelmiş. Bir bakmış dolma tenceresi kokuyor. Söylenmiş ‘Niye vermedi bize’ diye. Gece denize atmış. Sabah olmuş kadın ‘bey’ demiş. ‘Benim bur[a]da dolma tencerem vardı dolmalarım vardı nerde?’. ‘Hanım sen’ demiş ‘biz açlıktan sıkıntı çektik niye bunları getirmedi kokuttun’ demiş. ‘Attım ben onları kokudan rahatsız oldum’.

²⁰ Baki Sarısakal, “Samsun’da Mübadele” <http://www.bakisarisakal.com/Samsun'da%20M%C3%BCbadele.pdf>, tb, s.10. Akt. İkdâm, 21 TE 1924, No. 9537.

²¹ Çapa, agm, s. 51.

²² Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1935)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 46.

²³ Nedim İpek, “Selanik’ten Samsun’a Mübadiller”, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları-12, Samsun, 2010, s. 69.

'Eyvah' demiş kadın 'nasıl atarsın içinde benim altınlarım vardı'. Öyle bize anlatılan hikâyeler var".

Benzer anlatılarla birlikte Ayşe Karakoçoğlu babaannesinin Selanik'ten getirdiği altınlarının ailenin nasıl işine yaradığını şöyle anlatır: *"Babaannemin hatırlıyorum bir kutusu vardı hani tenekeden kutular oluyor ya ağızları kapalı. Babaannemin öyle bir kutuda altınları doluydu. Ben hatırlıyorum. Babam öldü biz yetim kaldıktan sonra babaannem biraz harcadı bize".* Mübadillerin gayrimenkulleri ve menkulleri konusunda nasıl davranacaklarına karar veremedikleri o zamanlarda, Yunanistan 15 Eylül 1923 günü Müslüman halkın sahip oldukları sürülerini ve ev eşyalarını satmalarına yasak koymuştur.²⁴ Bunun üzerine kırsal alanlarda oturan çiftçiler, hayvanlarını ve tarım araç gereçlerini beraberinde getirmişlerdir. Hayvanlarıyla beraber yaya olarak gruplar halinde liman kentlere doğru hareket etmişlerdir. Dolayısıyla can ve mal güvenliğinin tehlikeye düştüğü korkulu bir bekleyiş içinde, pek çok kişi henüz resmi bir göç tarihi belirlenmemesine rağmen kıyı kentlerine yığılmıştır.²⁵ Ocak 1924'te Selanik'te 40-50 bin kişi toplanmıştır. Bunlardan 20 bin kişi açıkta kalmıştır. Her gün ortalama 20-25 kişi ölmüştür. Ekim 1924'te Selanik'te 20 bin göçmen imarethanelerde, terk edilmiş binaların bodrumlarında hatta ahırlarda barınmaya çalışmıştır. Bu topluluk açlık, sefalet, fakirlik ve bulaşıcı hastalıklar ile boğuşmak zorunda kalmıştır.²⁶ Vakitsiz gerçekleşen bu durum karşısında Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile başta Selanik olmak üzere, Yunanistan'ın değişik yörelerinden yollara dökülmüş olan bu insanların yardımına koşmuştur.²⁷ Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 5 Eylül 1923 tarihinde hükümetle yaptığı protokol gereği Selanik, Kavala, Drama, Kayalar ve Kozana'ya yardım heyetleri sevk etmiştir. Mübadillerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır. Sağlık sorunlarıyla ilgilenmişlerdir. Açıkta kalan göçmenlerin barınma sorunlarını çözmeye çalışmışlardır.²⁸ Öte yandan Hariciye Vekâleti, Yunanistan'da kaygı oluşturan durumların önüne geçmek için Yunan Hükümeti ile görüşmelere başlamışken, bir taraftan da Türkiye göç sürecini bir an önce başlatmak için taşıma araçlarının belirlenmesine çalışmıştır.²⁹ Vapur yolu ile taşımayı gerçekleştirmek için girişimler başlatılmıştır. Halkın önemli bir kısmının kıyı kentlere yığılmış olması ve iki ülke arasındaki yolu kısaltan ve taşımayı kolaylaştıran özelliklere sahip olması nedeniyle deniz yolu ile taşımacılık tercih sebebi olmuştur. Vekâlet, şirkete gereken yardım ve desteği vermeye çalışmıştır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile vapurda sağlık (her vapurda en az iki sağlık memuru ve bir doktor) ve beslenme sorunlarında yardımcı olması için antlaşma yapılmıştır. Bu cemiyet, göç süresince ülke genelinde göçmenlere yapılacak yardımın toplanması ve dağıtımından, barınmasından, beslenmesinden ve sağlık ihtiyaçlarının giderilmesine kadar birçok zorunlu ihtiyacın karşılanmasından sorumlu olmuştur.³⁰ Bu süreçte Türk göçmenlerin ihtiyaçları, sadece TBMM Hükümeti, Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) ve halkın yardımlarıyla karşılanırken; Anadolu'dan Yunanistan'a giden Rum göçmenlerine yardım eden yedi ayrı Amerikan teşkilâtı vardır. Bunun yanı sıra, Milletler Cemiyeti de, uzun vadeli borç verebileceğini bildirmiştir.³¹ Mübadele esnasında Türkiye, her türlü dış destekten yoksun kalarak kendi imkânlarıyla sorunun üstesinden gelmek zorunda kalmıştır.

Tüm bu koşullar altında mübadeleye 25 Ekim 1923 tarihinde başlanmıştır. 1924 Ekim ayına kadar mübadelenin insan sevgi kısmı büyük ölçüde tamamlanmıştır. Az sayıda da olsa

²⁴ Sarısakal, *age*, s. 13 Akt. Yücel Demirel, "Mübadele Dosyası", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 125, s. 50.

²⁵ Duman, *age*, s. 21.

²⁶ İpek, *age*, s. 69.

²⁷ Arı, *age*, s. 37.

²⁸ İpek, *age*, s. 69.

²⁹ Arı, *age*, s. 37.

³⁰ Arı, *age*, s. 45-47.

³¹ Mesut Çapa, "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskânı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt. 2, S. 5, Mayıs 1990, s. 49.

göçmen getirme işi, 1925 yılının ilk aylarına kadar uzamıştır. Süreç, olanaksızlıklar ve güçlükler karşısında başarıyla tamamlanmıştır. Bu göç hareketinin sonunda, yaklaşık 1.663.000 insan mübadeleye tabi tutulmuştur. Bu sayının 1.200.000'ini Anadolu'dan Yunanistan'a giden İstanbul dışındaki Türkiye uyruklu Ortodoks Rumlar, 463.000 kişisini de Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen Batı Trakya dışındaki Yunanistan uyruklu Müslümanlar oluşturmuştur.³²

Göç Süreci: Huzursuzluk ve Tedirginlik İçerisinde Göç Yolu

Göç nihayet başlamıştır. Kenan Aral, aile büyüklerinin anılarından hatırladığı kadarıyla vapur yolculuğu ile ilgili acı ve ilginç yolculuğu şöyle aktarır:

“... bunları vapura bindirmişler. ... istif gibi doldurmuşlar. Uzun yol tabi şimdiki gibi vapurlar şeyler yok ki... 15-20 gün bir ay sürmüş onların vapur yolculukları. Haliyle hasta olanlar, çocuklar ölmüşler. Bu ölenler de denize atılmış. Antlaşma gereği. Antlaşmada bekletilmiyor. Bazı insanların kucaklarında bebeklikleri ölmüş. Hiç seslerini çıkarmazlarmış. Ölü bebeklerini götürürlermiş gittikleri yere. Hatta bir tanesini anlatırlardı. Kadıncağzın kucağında çocuğu ölmüş hiç ses çıkarmıyor. Herhalde din görevlilerinden biri demiş ki niye senin çocuğun ağlamıyor. O da hiç sesini çıkarmamış. Birde bakmışlar ki çocuk ölü. Orda ölüleri denize atıyorlarmış. Kadıncağzın çocuğunu almak için zorlamışlar. Kadıncağz çocuğuyla beraber atmış kendini denize gitmiş...”

Vapurda koşullar ağırdır. Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'ne ikinci vekil olarak atanan Refet Bey'in yapmış olduğu açıklamalara göre, bindirme-yükleme iskeleleri ile indirme-boşaltma iskeleleri arasında, yolda ölenlerin toplam sayısı 269'dur. Ayrıca 9 kişi vapurdan indirilip misafirhaneye götürülüşü sırasında, 870 kişi de misafirhanede ölmüştür. İskân edilişlerinden sonra yaşamını yitirenlerle birlikte ölenlerin toplam sayısı 3.819'dur.³³ Vapurlarda ölüm risk grubunu oluşturan hastalar, kadınlar ve yaşlılara ayrıcalık tanınmış; onlara özel kamaralar ayrılmıştır. Geriye kalan mübadillerin büyük bir çoğunluğu koridorlarda, güvertelerde ve yığınlar arasında seyahat etmek zorunda kalmıştır.³⁴ Zor koşullarda yapılan yolculuk süresi, vapurun hızına, hava koşullarına, gidilen yolun uzunluğuna göre 3-5 gün sürmekle birlikte kimi zaman on günü bile aşmıştır. Koşullar, göçmenlerin yakınmalarına neden olmuştur. Yolculuk süresince kendi iaşelerini kendileri sağlamışlardır. Vekâletin olanaklarıyla ufak çocuklara ve hastalara süt ya da sıcak yemek verilebilmiştir. Vapurlarda göçmenlerin su ihtiyaçlarını karşılamak için tatlı su depoları yerleştirilmiştir.³⁵ Kenan Aral'ın anlatısı bu durumun kanıtıdır: “Kıtlık ve yokluk ve açlıkla karşı karşıya kalmışlar. Vapurda ekmek, ambalajlı sütlen temel ihtiyaçlarını karşılamaları için yolda verilmiş. Devlet bunlara katkı yapmış. Hep seyir halinde değiller belli limanlarda dura dura gelmişler. Oralarda ihtiyaçlarını karşılamışlar”. Kenan Aral anlatısında ailesinin Sinop'a geliş sürecini şu şekilde aktarır: “Onları ilk önce İstanbul'da Tuzla Tersanesi'ne getirmişler. Onlar hijyen yönünden sağlık kontrolünden geçirilmiş, muayene edilmiş, eşyaları yıkatılmış kazanlarda tekrar kurutulup giydirilip, birkaç gün bekletildikten sonra tekrar Samsun'a, Sinop'a gönderilmişlerdir”. Her şeye rağmen bazı vapurların gerçekten göçmen taşımaya pek uygun olmadığı görülmüştür. Üstelik Aralık, Ocak ve Şubat aylarında, kış şartlarının getirdiği zor koşullarda, göçmen taşıma işi büyük ölçüde aksamış ve güçleşmiştir.³⁶ Karacaköylü Mübadil Ahmet Efeoğlu ailesinin vapurla kötü hava koşulları nedeniyle Zonguldak yerine Sinop'a

³² İbrahim Erdal, “Türk Yunan Nüfus Değişiminde Türk Mübadillere Yapılan Yardım Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 25, Sayı: 40, 2006, s. 204.

³³ Arı, *age*, s. 93.

³⁴ Sarısakal, *age*, s. 23.

³⁵ Sarısakal, *age*, s. 23

³⁶ Arı, *age*, s. 85

getirilişini şöyle aktarır: “Çıkan gemi bunları Zonguldak’a götürecektir diye çıkıyorlar yola. Zonguldak açıklarına geldiklerinde deniz çok dalgalı olduğu için ‘limana yanaşma imkânı olmaz’ demiş kaptan. ‘Ben içindeki bu halkı telef ederim’ diye Sinop limanına halkı getiriyor. Geldiklerinde ayan beyan şaşkın haldeler tabii. Hiç bilmedikleri yerlere geliyorlar”.

Ahmet Efeoğlu’nun anlatısında görüldüğü gibi vapurla mübadillerin yerleştirileceği iskân alanına götürülmeyle son anda farklı yerleşim alanlarına götürülmesi huzursuzluk ve tedirginlik yaratmıştır. Hayriye Pınar adlı mübadil, ailesinin İzmir yerine Sinop’a getiriliş sürecini annesinin anılarından şöyle aktarmaktadır: “Rahmetli annemi vapur tutmuş. Vapurun içinde bir karışıklık olmuş ‘ne oldu ne oldun dedim de’ diyor. ‘Bizi İzmir diye çıkarttılar fakat Sinop’a götürüyorlarmış’. Taaaaa 1924’lerde bu Sinop’un hapishanesi çok meşhurmüş. Demişler ‘o sürgün yatağı Sinop’a gitmeyiz’. Ne kadar direnseler de tabii buraya getiriyorlar”. Bu duruma karşı genel olarak denizlerde kötü hava koşullarında yaşanan en büyük sorun, kıyıya yanaşamayan vapurlardan göçmenleri karaya ulaştıracak küçük taşıma araçlarının azlığı olmuştur. Örneğin Beşinci İskân Müdürü Arif Bey, Selanik’ten Gelibolu’ya 2.500 göçmen götürmekteyken, havanın sisli, denizin de dalgalı olması nedeniyle Marmara Denizi’ne demirleyen bir vapurda, haberleşme araçlarının azlığı yüzünden hasta iki göçmenin karaya çıkarılamadığı ve bunların da öldüğünü belirtmiştir.³⁷ Mübadil göçü, kötü hava koşulları ve olanaksızlıklar içerisinde aksayarak da olsa devam etmiştir.

Göç başlamadan önce aslında göçmenlerin önemli bir kısmı zaten kuşkulu ve tedirgin. Bu tedirginliği oluşturan durumlardan biri de Yunan kamuoyunda, Türkiye’ye gidecek göçmenlerin tarımsal yönden verimsiz kötü topraklara yerleştirileceği ve bu nedenle mağdur olacağı ve zor koşullarda yaşayacağı gibi propaganda niteliğindeki savlardır. İzmir, Aydın, İstanbul ve Bursa gibi illerin dışında, adını duymadıkları ya da çok az duydukları illere gönderileceklerini duyan göçmenler, hayal kırıklığı ve kaygılar yaşıyorlardı. Hayriye Pınar’ın anlattığı durumun bir benzeri Drama’dan gelip İstanbul’da bir süre bekletilen, sonra Samsun’a gönderilmek istenen 450 kişilik göçmen grubunda yaşanmıştır. Grup Çatalca’ya yerleştirilmeyi talep etmiştir. İsteklerinin kabul edilmemesi üzerine, pasif direnişe geçip ciddi uyarıların yapılması sonrasında kendilerini bekleyen Canik Vapuruna binmeyi kabul etmek durumunda kalmışlardır. Yine de gruptan habersizce ayrılıp İstanbul’daki resmi makamlara ulaşım yerlerinin değiştirilmesini isteyenler de olmuştur.³⁸ Yunanlılar, Samsun yöresine gidecek göçmenlere, burda kendilerini büyük felaketlerin beklediğini söylemiştir. Celal (Bayar) Bey bu propagandanın sebebini açıklarken şöyle der: “Onlar biliyorlardı ki, Samsun dünyanın en nefis tütün yetiştiren bir muhitidir. Oraya terbiye görmüş, muktedir muhacirler gittiği zaman da, sanat ve tabiat birleştiği vakit Yunan tütüncülüğünü şöhret itibarıyla gölgede bırakacaktı”.³⁹

Mübadiller Sinop’ta: Şaşkınlık ve Hayal Kırıklıkları

Nisan 1924’te Akdeniz vapuru ile Sinop’a 1.573 göçmen çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra tespit edilebilen 143 mübadil Samsun’dan Sinop’a sevk edilmiştir.⁴⁰ Ayşe Karakoçoğlu, ailesinin ve akrabalarının Samsun’dan Sinop’a geliş sürecini şöyle anlatır:

“Onlar gemide üst üste ne kadar zorlukla geldilerse Samsun’a getirmiş gemi bunları ama Samsun’a gelmeden önce İzmir de falan o yörelerde vapur yavaş yavaş boşaltılmaya başlanmış. Ama bizimkilerin kendileri mi istediler Samsun’u onu

³⁷ Arı, *age*, s. 86.

³⁸ Arı, *age*, s. 40.

³⁹ Çapa, *agm*, s. 64.

⁴⁰ Kaya ve Yılmaz, *agm*, s. 280.

bilmiyorum. Samsun'a inmiş benim akrabalarım halamlar falan. Evliymiş halamın bir tanesi, sonra bunlar Sinop'u istemişler. Samsun'u istememişler. Sinop'a gelmişler”.

Hayriye Pınar ailesinin Sinop'a vapurla geldikten sonra ilk kaldıkları yerle ilgili şunları dile getirmiştir: “*Şimdiki Karakum Karantina... orda bir bina vardı. Uzun iskelesi vardı oranın. Annem orda 18-20 gün karantinada kaldık diyordu. Bir hastalık sıçrar diye mi?... Sonra orja]dan köye gitmişler. Köyden buraya”.* Ayşe Karakoçoğlu, vapurla getirildikten sonra mübadillerin durumunu şöyle aktarır: “*Sinop'a gelmişler. Karakum var ya. Orda acenta varmış. Yani 15 gün bu şeyde bırakmışlar. Kontrol etmek için. Sahil Sıhhiye vardı o zaman. Benim çocukluğumda Sahil Sıhhiye Merkezi vardı. Orda onları kontrolden geçirmişler. Sonra herkese ev vermişler. Mal vermişler. Dağıtmışlar”.* Benzer anlatıları, Kenan Aral da yapmıştır. O tarihlerde Sinop'a gelen göçmenler için büyük bir tahaffuzhane hazırlanmıştır. Göç süreci boyunca sadece Sinop'ta değil, ülkenin her yerinde vapurlardan inen göçmenlere tahaffuzhane adı verilen misafirhaneler düzenlenmiş ve ilk önce oralara alınmışlardır. Burda göçmenler temizlenmiş, tüm eşyaları denetimden geçmiş, karma komisyon tarafından verilen resmi belgeleri incelenmiş, sağlık denetimleri yapılmış, aşı kartları incelenmiş, aşısı olmayanlara aşıları uygulanmış ve beraberinde getirdikleri tüm eşyalar tek tek aranmıştır. Ayrıca ne tür uygulamalarla karşılaşacakları hakkında bilgilendirilmişlerdir. Bu işlemler bittikten sonra, temizliği ve denetimi sağlanmış olan göçmenler, kendilerine tahsis edilmiş olan misafirhanelere gönderilmişlerdir. Devamında herkes kendi mübadele tutanaklarına göre evlerine ve köyelerine yerleştirilmiştir.⁴¹ Kenan Aral Sinop'a gelen mübadiller için belirlenen yerleşim alanlarını şöyle aktarır:

“... herkes hükümetin belirlediği evlere yerleştiriliyor. Arazileri veriliyor. Merkezde Yeni Mahalle, Kuruçeşme sokakta ağırlıklı yerleşim bölgesi. Buranın ismi Muhacir sokak deniliyor. Mübadil uluslararası antlaşmayla yapılan nüfus mübadelesidir ama bir şekilde muhacir denilmiş buna kimsenin bir şey dediği yok. Diğer bir yerleşim yeri de Hacıoğlu köyünde Mübadil köyü var. Erfelek'te Karacaköy var. Tamamı mübadil. Gerze'de yoğunlukta bir miktar Ayancık'ta var”.

Haziran 1924 itibariyle Sinop'a sevk edilen mübadil sayısı 707 hanede 3.353 kişi olur. Bunların 2.012'si iskân edilecekleri yerlere sevk edilmiş; 1.341'i ise, şehirdeki misafirhanede Rumların şehri terk etmesini beklemiştir.⁴² Birinci kuşak mübadil Osman Tekinbaş o günlere dair Sinop'a geldiklerinde Rumlarla beraber oldukları süreci şu şekilde aktarır: “*Sinop'a varınca baktık daha Rumlar orada, gitmemişler. Onlarla tıpkı Darova'da olduğumuz gibi beraber oturduk biraz. Onlar da Darova'da bizim yaptığımız gibi evlerini bizim için boşaltmışlar. Bir kere onları kilisede ayin yaparken seyrettim. Rumlar daha biz oradayken gemiyle Yunanistan'a gitti”.*⁴³ Hayriye Pınar ailesinin Sinop'ta Rumlarla aynı evi bir süreliğine paylaşma sürecini şöyle anlatır:

“Bir odaya anneleri bir odaya Rumları almışlar. Bunlar demişler misafir geldi önceden siniler vardı bakır kaplar. Yemek yapmışlar annelere getirmişler Rumlar. Annemlerde bunlar bizi zehirleyecek diye çöpe dökmüşler yememişler. Ondan sonra da onlar giderken annem de ekmek yapmış hani yola gidecekler demiş annem de ekmek vermiş onlar da yememişler çöpe atmışlar. O zaman bir korku varmış bizi zehirleme şeyi. Bir zararları olmamış”.

⁴¹ Arık, *age*, s. 96-97.

⁴² Kaya ve Yılmaz, *agm*, s. 280.

⁴³ Kaya ve Yılmaz, *agm*, s. 286; İskender Özsoy'un Kavala'nın Sarışaban (Hrispoli) ve Darova (Kehrokambos) köylerinden Sinop'a gelen ve daha sonra buraların kendilerine uygun olmadığına karar vererek Kızderbent Köyü (Karamürsel - Kocaeli)'ne yerleşen birinci kuşak mübadillerden Osman Tekinbaş ile yaptığı söyleşide mübadillerin Sinop'a gelişleri ve yaşananlar anlatılmaktadır (*Bizim Gazete*, 20 Mart 2009).

Nurten Özşen, ailesinin o günlere dair anısından şunları aktarır: “*Yalnız Rumlar bur[a]dan giderken rahat etmesinler diyerekten bir yangın çıkartıyorlar. Burası (aşıklar caddesi) en işlek caddesiymiş. Buranın lüks gazinoları filan hep bu sokaktaymış. Hep giderken yakmışlar. Ondan sonra da yukarıyı yakıp yıkıyorlar. Annemler geldikleri zaman bütün evlerin camları kırılmış*”. Bölgedeki yerleşim alanlarının yakılmış ve yıkılmış olması ile Rum mübadillerin iskelelerde yığılması, hem taşıma işinde hem de iskân yerlerinde sorun yaratmıştır.⁴⁴ Kızılay doktoru Haydar Bey, 19 Haziran 1924 tarihli bir yazısında Sinop’taki yangını ve sonucunu şöyle anlatır: “*Sinop’ta evvelce zuhur etmiş olan iki büyük harîk en ma’mûr Türk ve Rum mahallâtını yakmış ve şehrin kâr-ı kadîm müşerref harâb ev ve dükkanından ibaret mebânî-i mütebâkiyesi ise, Samsun’un sayfiyesi olan bu şube-i cezirenin manzara-yı adniyesine bir renk-i sefâlet bahşetmektedir*”.⁴⁵ Bu koşul içerisinde Sinop’ta mübadeleye tâbi göçmenlerden başka diğer göçmen, mülteci ve yangınzedelerin de iskân edilmesi gerekiyordu. Hem olumsuz koşullar, hem de göçmen mübadelesinde acele edilmek zorunda kalınması, isabetli bir imâr ve iskân plânının yapılmasına zaman bırakmamıştır.⁴⁶ Tüm bu aksaklıklar içerisinde Hayriye Pınar, ailesinin Sinop’a geldiği süreçte yaşadıklarını şöyle aktarır: “... bir Hacıoğlu köyü var. Oraya götürüyorlar. Altı ay orada kalıyorlar. Dedem diyor ...[B]uranın bereketi olmaz... Oradan Sinop’a geliyor. Geldiği için oradaki hakkından feragat ediyor. O feragatin yarısı kadarı değerinde, şehir merkezinden kendisine pay veriliyor”.

Ekim 1923 tarihli ve mübadillerin iskânına müsait olan mahalleri gösterir cetvelden anlaşıldığına göre, Sinop’ta yerleştirilmesi düşünülen göçmen sayısı toplamda 4.350 kişidir.⁴⁷ Sinop’a yerleştirilen mübadiller, Rum iskân alanları olan terk edilmiş evlere dağıtılmaya çalışılmıştır. Ancak hemen her yerde, şehir merkezi de dâhil olmak üzere köy ve evler harap halde bırakılmıştır. Sinop, Samsun ve birçok vilâyetten oluşan Samsun iskân mıntıkasında, pek çok Rum köylüsü ayrılırken her şeyi yakıp yıktıklarından, yararlanılabilecek tek bir ev kalmamıştır.⁴⁸ Bu koşullar altında, Drama ve Kavala çevresindeki tütüncü mübadillerden 30.000 civarında bir nüfusun, yerleştirilmesi plânlanan Samsun Bölgesi’nde yer alan Sinop’da Gerze, Boyabat, Ayancık kazaları ile Yenicuma, Turhan, Osmancık ve Türkeli nahiyelerine yerleştirilmeleri planlanmıştır.⁴⁹

Ekonomik Zorluklar ve Bölünen Aileler

30 Ocak 1923 tarihli “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi’ne İlişkin Sözleşme ve Protokol” çerçevesinde Türkiye’ye gelen mübadillere ev, arazi, dükkân, tohumluk, ziraî araç-gereç verilerek üretici konuma getirilmeleri ve mübadillerin geldikleri yeni yurtlarında rahat ettirilmeleri gibi zor ve önemli işler, yeni Türkiye’nin karşılaştığı en büyük sorunların başında gelmiştir.⁵⁰ İskân politikasının pek istenildiği gibi yürümediği, göçmenlerin yaşadıkları sıkıntıları dile getirmeleriyle basındaki haber ve yorumlarla gündeme yansımıştır. O dönem yaşanan sıkıntıları Karacaköylü Teyfik Yılmaz şu şekilde anlatır:

“Aile rençberlik yapıyor en fazla tütüncülük yapıyorlar. Oradan gelenler hayvancılık yapıyorlardı. Sürüleri vardı orda. Burda da yapmak istemişler ama toprak çamurlu olduğu için pek başarılı olamamışlardır... Buraya gelmişler ama sonra pişman olmuşlar. Daha güzel ev verilecekmiş, arazi verilecekmiş. Onlara vali söylemiş. Köyde hayvancılık yaparız tütüncülük yaparız diye gelmişler”.

⁴⁴ Kaya, Yılmaz, *agm*, s. 279.

⁴⁵ Çapa, *agm*, s. 66.

⁴⁶ Çapa, *agm*, s. 52.

⁴⁷ Kaya ve Yılmaz, *agm*, s. 278.

⁴⁸ Çapa, *agm*, s. 52.

⁴⁹ Kaya, Yılmaz, *agm*, s. 279.

⁵⁰ Çelebi, *agm*, s. 43.

Karacaköylü Ahmet Efeoğlu, ailesinin Karacaköy'e getirilişindeki ekonomik nedenleri şöyle aktarır:

“Geldiklerinde ayan beyan şaşkın haldeler tabii. biz burda ne yapacağız yani balıkçılık bilmeyiz. Sinop'ta biz ne yapabiliriz. Bizim eskiden beri yaptığımız tütün, keçi işi.... Adada tütün ekilecek yer bulamıyorlar. Taşlık bir de bakıyorlar su da yok adada tütün ekmek için. Keçi yapsak bakıyorlar keçi yapacak yer de yok... hayvanların yiyeceği de yok. Kara kara düşünürken bunları oradan alıyorlar. Tabii onlar burdan bir köyün boş olduğunu duyuyor o zaman ki dönemde.... Buraya gelince bakıyorlar köy boş. Herkes bir ev bu senin diye paylaşıyorlar. Bakıyorlar burda tütün yapar mıyız keçi yapar mıyız. Başlıyorlar burda keçi yapmaya en azından 1000 tane 2000 tane keçisi olanlar varmış. Çobanlar varmış. Keçi tütün epey bir zaman zahmet çekmişler buralarda tabii. O zamanlarda başka yapacak bir şey yok. Sonra sonra tütün yasaklandı. Şu oldu bu oldu. Onlar hepsi kalkınca burdan göçler başladı. Gençler gurbete... sigortasız şaysız çalışmayacağız dediler. Dağıldı burası ne oldu? Köylerde kimse kalmadı. Aileler dağıldı”.

Benzer bir durumu yaşayan ikinci kuşak 1949 doğumlu Hasan Akar, 1924 yılının Nisan ayında “Milet Vapuru” ile Sinop'a gelen ailesinin durumunu şöyle aktarır:

“Sinop'ta (Gerze'de) kendilerine yeterli yer/tarla/hayvancılık için arazi ve kalacak ev gösterilememesi, beraberlerinde getirdikleri ve İstanbul'da bıraktıkları küçükbaş hayvan sürüleri için bölgenin hayvancılık yapmaya müsait olmaması gibi nedenlerle orada kalmak istememişlerdir. Yine bölgenin tütüncülüğe müsait olmaması, balıkçılık ve denizcilikten anlamamaları... Sinop'tan ayrılmalarına... [neden olmuştur].”⁵¹

İskân politikası uygulamalarının bir sonucu olarak Teyfik Yılmaz, Ahmet Efeoğlu ve Hasan Akar'ın anlatılarında görüldüğü gibi mübadillerin bir bölümü geldikleri yerlerdeki mesleklerini devam ettirebilecekleri yerlere iskân edilmemişlerdir. Tütüncülük veya hayvancılıkla geçinen mübadillerin bir kısmı, ekonomik faaliyetlerini gerçekleştiremeyecekleri kıyı bölgelerindeki köy ve kentlere yerleştirilmişlerdir. Bu durumla birlikte tarımla uğraşan birçok mübadil şehirlerde iskân edilirken; şehirli mübadiller ise kırsal kesime yerleştirilmiştir. İskân sonucunda iskân edilen köylerdeki kapasite nedeniyle bazı mübadillerin aileleri farklı yerlere gönderilmiş ve aileler bölünmüştür.⁵² Aslında mübadillerin ekonomik uğraşlarının devamının sağlanamayacağı anlaşılabilir bir durum olmamıştır. Örneğin dağıtılacak tarım alanlarının, gelen mübadele göçmenleri arasında sorun yaratacağı bellidir. Türkiye'ye gelenlerin içerisinde tarımla uğraşanların oranı % 90'lara ulaşırken, Türkiye'den ayrılan göçmen Rumların sadece % 30'u tarımla uğraşmaktaydı. Göç edilen kitlelerin sayısı ile bırakılan tarım alanlarının oranı ters orantılıydı. Bunun sonucunda pek çok göçmen ailesi, tütüncülükle uğraştığı halde bağ yetiştirilecek iskân alanlarına yerleştirilmiştir. Sorun sadece ekonomik boyutta olmamıştır. Çok sayıda göçmenin Türkiye'ye yığılması, göçmenler gelmeden önce Türkiye'deki taşınmaz malların dağılımlarının ve niteliklerinin belirlenememiş olması, göçmenlerin yerleştirileceği terk edilmiş evleri işgal eden fırsatçı ve açığözlülerin uzaklaştırılmamış olması ve mevsim şartlarının kış olması gibi pek çok nedenden ötürü, iyi niyetli çabaları gölgelemiş ve göçmen yerleştirme işini zorlaştırmıştır.⁵³ Öte yandan savaş mağduru mülteciler ve felaketzedeler, başta savaşta evi ocağı yanarak zarar görmüş kesim

⁵¹ Kaya ve Yılmaz, *agm*, s. 290.

⁵² Gökçe Bayındır Goularas, “Türk Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kültür ve Kimliklerin Yerleştirilmesi”, *Alternatif Politika*, Cilt. 4, Sayı 2, 2012, s. 133-134.

⁵³ Arı, *age*, s. 130, 161, 177.

olarak tanımlanan, harikzedelerin büyük bir çoğunluğunun terk edilmiş Rum evlerine yerleşmesi gibi nedenlerden dolayı, iskân politikası beklendiği oranda planlı bir şekilde yürütülemediği.⁵⁴ Mübadillerin taşınması ve yerleştirilmesini zorlaştıran en temel sorunlardan biri de parasal kaynakların yetersizliği olmuştur. Göçmenlere ayrılan 28.018.352 liralık parasal kaynağın sadece yarısı, 1923-1929 yılları arasında harcanmıştır.⁵⁵

O dönem Sinop milletvekili olan Dr. Rıza Nur da Türkiye Büyük Millet Meclis’inde 30 Ekim 1340 tarihinde yaptığı konuşmada bu sıkıntıları eleştirerek dile getirmiştir:

“İskân Vekâletinde tetkiksiz iş yapılmıştır. Vekâletin; ortalıktan malûmatı yoktur. Çünkü; geçen sene ben bir aralık buraya geldim. Vekâlete uğradım. Sorayım dedim. ‘Bizim oraya nasıl mübadil gönderilecek?’ sordum; bana dendi ki: -Zannederim müsteşardır. İskân Vekâleti Müsteşarıdır- ‘Zeytinci göndereceğiz’. ‘Nasıl zeytinci’ dedim. ‘Orada zeytinlik var’ dedi. ‘Efendim! Bütün şehrin civarında zeytinlik vardır ama hepsinin bahçesinde olduğu gibi hepsini saysanız dört yüz, beş yüz ağaç eder mi bilmem? Bundan bin, iki bin haneye yarım ağaç bile isabet etmez rica ederim tütüncü gönderiniz, balıkçı gönderiniz’ dedim. Tütüncü diyen geldi, toprak bulamadılar. Toprak yoktu. Fakat bunlara, başka türlü toprak verilemez miydi? Mutlaka Rum’un bıraktığı şey mi olacaktı? Başka şey verilemez mi idi? Arazi haliyle doludur. Bilmem ne oldu? Oradaki mübadillerin birçoğu Trakya’ya gitti. Bilmem buna nasıl akıl erdirdiler?... Sinop’un iskân işleri nasıldır, söyleyeyim. Sinop’a 900 kişi gönderilmiştir. Bir kere aylarca, günlerce şehirde kalmışlardır. Şehirde Rumların terk ettiği birtakım haneler vardır. Orada bir müddet muvakkaten kalmışlardır. Sonra bunlar köylere gönderilmiştir. Sinop’un etrafında Karacaköy ve Çakıroğlu dedikleri bir yerdir. Çakıroğlu sıtma yatağı bir yerdir. Kimse orada yaşayamaz. Zavallular gitmişlerdir. Şimdi orada hepsi sıtmadan kırılıyorlar, ihtiyarları gelmişler yalvarıyorlar, Hükümete başvuruyorlar, belediyeye başvuruyorlar, eşrafa başvuruyorlar, mebusa başvuruyorlar “Bizi kurtarın, bizi ölmeden kurtarın!” diyorlar. Hakikaten burası, benim çocukluğumdan bildiğim bir yerdir. Orası sıtma yatağıdır. Oradan bir dere geçer ve âcre bataklık yapar. Orada kimse dayanmaz. Orada vakıa birkaç tane Rum hane ve mağazaları vardır. Fakat Vekâlet işi bilmiyor. Rumlar; Sinop kasabasında otururlardı. Sıtma olmadığı bir mevsimde gider işlerini görürlerdi. Giderse de kininleriyle, filânîarıyla, tahaffuz vasaitiyle giderlerdi. Üç gün otururlar kaçarlardı. Mübadilleri götürdüler, orada mihladılar, sonra ne olacak? Sinop’a gelenler, hep köylüdür. Sinop’ta Rum köyü olarak üç dört köy vardır. Adedini iyi bilmiyorum. Rumlar; asıl kasabada idiler. Köylerde yer bulamamışlardır. Ne olmuşlardır? Şehirde kalmışlardır. Şehirde kalan haneler; böyle gelip gidenlerle meşgul olmuştur. Köylere gidenler; geri çekildi, geri getirildi bir şeyler oldu...”⁵⁶

Rıza Nur Bey, Sinop ve çevresinden iskân uygulamalarıyla ilgili örnekler vererek, Sinop’a bağlı Karacaköy ve Çakıroğlu mahallerinin birer sıtma yatağı olmasına rağmen, buralara göçmen yerleştirilmesini Vekaletin yaptığı hatalardan sadece biri olarak değerlendirmiş ve aynı zamanda mübadillerin Sinop’a getirilişlerini ağır bir şekilde eleştirmiştir.⁵⁷ Hastalığın başlıca sebebi bataklık araziler ve sivrisineklerdi. O dönemde Karadeniz sahil mintikasında ahali arasında görülen salgın hastalıkların başında sıtma

⁵⁴ Arı, *age*, s. 9.

⁵⁵ Arı, *age*, s. 168.

⁵⁶ Kaya ve Yılmaz, *agm*, s. 285.

⁵⁷ Çapa, *agm*, s. 57.

geliyordu.⁵⁸ Hilal-i Ahmer Doktoru Haydar Bey, 19 Haziran 1924 tarihli bir telgrafında Sinop'ta oturan Rumların genellikle balıkçı ve zanaatkâr olduklarından, burda yerleşilecek (Rumlardan kalan) boş arazi bulunmadığını ve vilayet tarafından 2.500 kişinin iskân edilebileceğini belirtmesine rağmen, Sinop'a Sarışaban ve Darıova ahalisinden 3.100 varlıklı çiftçi aile gönderildiğini ve bunların 1.349'unun Rumlardan boşalan yerlere iskân edilmek üzere Sinop'ta bırakıldığını bildirmektedir.⁵⁹ Sinop'a gelen ve tütüncülük ve hayvancılıkla uğraşan birçok mübadil aile, Sinop'un ekonomik faaliyetlerini devam ettirebilecekleri şartları taşımadığını düşünerek Samsun, İzmir, Çatalca, Yalova ve Kocaeli (Karamürsel) gibi şehirlere göç etmişlerdir.⁶⁰ Göçmenlerin bir kısmı büyük zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Sonuçta Sinop'ta nüfus mübadelesi ile sadece nüfusun yapısı büyük ölçüde değişmemiş; aynı zamanda ilin sosyal ve ekonomik yapısı da değişmiştir.⁶¹

Statü Kaybı, Öteki Olma, Garibanlık

Mübadile göçmenleri, Yunanistan'da zorunlu yer değiştirme ile geride maddi ve manevi birçok değer bırakarak gelmişlerdir. Ekonomik olarak varlıklı olan birçok göçmen Türkiye'ye getirilip yerleştirilmelerinin ardından yoksul duruma düşmüştür. Ekonomik ve toplumsal açıdan statü kaybı yaşayan göçmenler, aynı zamanda yeni bir coğrafi ve kültürel yöreye yerleşme ile halkla da birçok sorun yaşamıştır.⁶² Bu sorunlardan birkaçı görüştüğümüz ikinci kuşak mübadil Ayşe Karakoçoğlu'nun anlatılarında şöyle yer alır:

“Türkiye yeni kurulmuş, gariban insan doluydu. Onun için bizim çok şaşaalı bir yaşantımız yoktu. Babam sürü yapmış. Ondan sonra ben kendimi bildiğim yedi yaşından sonra okula başladıktan sonra baktım, Sinoplu arkadaşlarım yerlileri bizlen eğlenmeye başladılar. Mübadil eşittir Muhacir. Mübadil demezlerdi bize muhacirler derlerdi. Hatta muhacir mahallesi diye adı da var... Bahçemiz kocamandı. Bütüüüüün çocuklar yani muhacir çocukları hep benim akranım insanlar biz hep oynardık. Denizde, karada, bahçelerde oynardık. Sinoplular, Sinop çocukları bize karışmazdı. Bizlen eğlenirlerdi ‘Macircik kızanları naparsınız siz?’ derlerdi... O çocuklar hep bizimle eğlenirlerdi. Sinop'un yerlisi hepsi değil de... daha düzgün daha yerleşmiş insanlar. E biz gariban insanlar. Gelmişiz, yerleşmişiz. Üstte yok, başta yok. Para var ama bunları yönetecek insan yok. Sonradan bizler şey olduk. Bizler büyüdük. Gençleştiğimiz zamanlar anca düzene girdik. Önceden bir garibandık hepimiz. Ayaklarımızda ayakkabılarımız yok... Öyle senede bir defa ayakkabı alınırdı. Öyle yaşadık.

Ayşe Karakoçoğlu, anlatılarında yerliler ile mübadiller arasındaki ayrışmanın sebebini, mübadillerin ekonomik olarak gariban denilecek bir düzeyde olmasıyla ilişkilendirmektedir. Behice Boran ise, kendi gözlemlerine de dayanarak göçmenler ile yerliler arasında az çok yaşanan yabancılaşma durumunun nedenini sosyal uzaklıkla açıklamaktadır. Yerlilerin kendilerinden farklı giyinen, farklı adetleri olan göçmenleri garip bulduklarını, fakat bu durumun göçmenlerle bir arada oturmayı istemeyecek kadar kuvvetli olmadığını düşünmektedir.⁶³ Behice Boran'ın bu düşüncesine karşı mübadil Nurten Özşen, “Buraya gelince de buranın yerlisi kabul etmiyor. Dışlıyorlar yani çok. Bakıyorlar olacak gibi değil...”

⁵⁸ Süleyman Tekir, “Birinci Dünya Savaşı'nda Karadeniz Bölgesinde Muhaceret (1914-1917)”, *Geçmişten Günümüze Göç II*, Kültür Yayınları No: 20, Samsun 2017, s.828.

⁵⁹ Kaya ve Yılmaz, *agm*, s. 283.

⁶⁰ Kaya ve Yılmaz, *agm*, s. 285; İlhan Ekinci, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Deniz Ticaretinde Değişim ve Tepkiler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXI, Sayı: 2, Aralık 2006, s. 44.

⁶¹ Hürü Sağlam Tekir, “1927-1928 Devlet Salnamesinde Sinop Vilayeti”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 13, Bahar 2014, s. 138.

⁶² Arı, *age*, s. 167.

⁶³ Arı, *age*, s.169.

İstanbul, Ankara'ya gidiyorlar. Onlarla oturmayız diyerekten” muhacirlerin istenmemesinin yerlilerin göçüne sebep olacak kadar güçlü olduğunu belirtmektedir. Ablası Hayriye Pınar, o dönemde kardeşi Nurten Özşen gibi “*Burda bir şey olunca bizi aşağılar gibi konuşuyorlar. Şimdi değil de o zaman*” diyerek geçmişteki bu yaklaşımın şimdi olmadığını ifade etmektedir. Anlatılardan Sinop’un yerlilerinin mübadilleri ötekileştirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Mutlu Kaya ve Cevdet Yılmaz, Sinop Karacaköy’e yerleşen mübadillerle yaptıkları görüşme sonucunda, Sinop’a ilk gelen birinci kuşak mübadillerin “giyim, konuşma gibi yaşam tarzları nedeniyle yöre halkı tarafından yabancı olarak görüldüğü uyum sorunundan dolayı uzun bir süre yerlilerle birbirlerine kız alıp vermedikleri, bu sebeple mübadele sonrası yerli nüfusla mübadiller arasında uzun süre evlilik gerçekleşmediğini belirtmişlerdir.⁶⁴

Kenan Aral, yerliler ve mübadiller arasında bu ayrışmanın zamanla azaldığını şu şekilde aktarmaktadır:

“İlk yıllarda zaten 1924-1925-1960’lı, 1970’li yıllara kadar kız alıp verme yoktu. Mübadiller birbiriyle evlensin isteniyordu. Biz mesela dışardan kız almamalım vermeyelim. 70’li 75’li yıllara kadar yani hep ... hatırlıyorum o zamanlar liseye falan gidiyordum. Güzel kızlar vardı. Hoşumuza gidiyordu. Ama bize vermezler diye gönül koyamıyorduk. Ama bu zamanla 75’li 80’li yıllarda daha sonra 90’lı yıllarda bu şey kırıldı. Zincir kırıldı. Daha fazla karşılıklı kız alınıp verildi”.

Genele bakıldığında, Anadolu’nun çeşitli yerlerinde yerli halkla göçmenler arasında toprak, yayla, otlak ve sınır anlaşmazlıkları yaşandığı görülmüştür. Yerlilerin göçmenleri göçe zorladıkları, dövdükleri ve hatta öldürdükleri bile görülmüştür.⁶⁵

Ötekine Karşı Ayrıcalıklı Olma Statüsü

Hayriye Pınar ve Kenan Aral’ın anlatılarında dikkat çeken bir başka durum da; “Muhacirlik” ve “Mübadil” kavramıdır. Hayriye Pınar “*Abim işte macir deyince kızıyordu. Mübadil denmiş niye macir diyorsunuz. Macirler o kaçıp gelenlere deniliyormuş. Bizimkilerle Türkiye’de alışveriş karşılıklı aldıkları için mübadil oluyormuş. Macir de kendiliğinden kaçıp gelenler. Büyük abimde çok kızıyordu. Biz macir değiliz mübadiliz derdi”.*

Kenan Aral benzer durumu şöyle anlatır:

“Bize burda hep gelenlere derlerdi ki bitli muhacirler. Bizzat bana dendi, İşte ‘nerden geldiniz. Niye geldiniz bitli muhacirler’ gibi sözlere mazur kaldık... Biz mübadil zorunlu olarak gelenler, muhacir kendi isteği ile gelenler. Mübadillerde yaşam farkı vardı. Onlar bize bitli muhacir dedikleri zaman onlara biz Avrupa’dan geldik. Medeniyet getirdik. Yani giyimimizle kuşamımızla. Ne bileyim temizliğimizle, hijyenimizle. Çok kişilerde bize bunu söylüyordu. Mesela ben size aynı Sinop’ta ismini vermeyelim dedi ki ‘ben mübadilleri çok çalışkan, çok hamarat, temiz gördüm. Ben bir yerde kaymakamdı. Bir köy yolun bu tarafında yerli köyü, yolun karşısındaki köyde muhacir köyü’ dedi. ‘Bizimkiler Anadolu köyü bin yıllık köy. Ama muhacirler geldiler o köye yerleştiler. Evlerinin önleri düzenli, bahçeleri düzenli, sebzesini meyvesini ekiyorlar en doğalını yapıyorlar. Evleri güzel boyalı’. Mehmet Bey vardı. O da aynı şeyi söyledi, muhacirlerin çok temiz çalışkan olduğunu gittiği her yerde söylerdi... Çocukken bize söyleniyordu siz muhacir değilsiniz. 15-20 yıl öncesine kadar muhacir kelimesi çok sık kullanılırdı. Mübadil dernekleri

⁶⁴ Mutlu ve Kaya, *agm*, s. 297.

⁶⁵ Arı, *age*, s.167.

kurulunca 75'li 80'li yıllarda muhacir olmadığımızı mübadil olduğumuzu bize söylediler. Ama eskiden hep muhacir muhacir derlerdi... Tabi ki muhacirler ötekileştirilmiş ama zamanla kabullenildi. Değer verildi. Saygı gösterildi”.

Hayriye Pınar ve Kenan Aral ile yapılan görüşmelerden, mübadillerin kendilerine muhacir denilmesinden pek hoşlanmadıkları anlaşılmaktadır. Kendilerine muhacir denmesine karşı çıkararak mübadil olduklarını ve bu muameleyi hak etmediklerini yaptıkları açıklamalarla dile getirmişlerdir. Geçmişte mübadillerin muhacir denilerek dışlandıkları ve istenmedikleri görülmektedir. E. Zeynep Sude Güler, Çanakkale’de Giritli göçmenler üzerine yaptığı bir araştırmada, gözlemlerine ve yaptığı görüşmelere dayanarak “mübadiller belirli bir antlaşma ile geldikleri için kendilerini diğer göçmen gruplardan farklı ve ayrıcalıklı” gördüklerini ortaya koymuştur. Bu durum diğer göçmen grupları tarafından da böyle görülmüştür. Aralarında “onlar” ve “biz” diye bir ayırım yapılmıştır. Muhacirler “Onlara toprak, zeytinlik, ev verildi, biz hiçbir şey almadık”, “Onlar oradaki mal varlıklarının karşılığını burda aldılar, biz ise yalnızca getirebildiklerimizle geldik” açıklamalarıyla mübadillere tanınan ayrıcalıkları ve kendi mağduriyetlerini dile getirmişlerdir.⁶⁶ Mübadillerin anlatılarında da görüldüğü gibi, mübadiller zorunlu bir göçün yasal sonuçları nedeniyle göç etmişlerdir. Boran’a göre “çeşitli etnik grupların karşılaştığı her yerde olduğu gibi göç eden gruplarla göçmenin katıldığı gruplar arasında da, az çok birbirini beğenmemek, her birinin kendi grubunu üstün görme eğilimi olabilmekteydi”.⁶⁷ Cevat Geray’a göre, göçmenlere sunulan doğrudan ve karşılık beklenmeksizin sunulan haklar yerli halkta kıskançlık ve çekememezlik duyguları oluşturmuştur.⁶⁸ Baki Sarısakal, Samsun’da mübadele üzerine yaptığı araştırma sonucunda, mübadillere “yerli halkın kullanmakta olduğu toprakların dağıtılması” sonucu onların öfke ve kızgınlıkla mübadillere ayrılan otlak ve sulara sahip çıktıklarını, onların diktikleri ağaçları ya kesip ya da hayvanlara yedirdiklerini, tapulu topraklarını sürdüklerini ve benzeri toplumsal huzuru bozucu davranışları sık sık sergilediklerini belirtmiştir.⁶⁹

Atatürk ile Özdeşim

Mübadele ile Selanik’ten gelen mübadiller yaşadıkları güçlüklerle rağmen, Atatürk ile olan hemşehrilik bağlarından güç almışlar ve onu kendilerinin bir kurtarıcısı olarak görmüşler ve bir Selanikli olarak onunla gurur duymuşlardır. Bu durum tüm yaşadıkları zor süreci de onlar için katlanır kılmış görünmektedir.

Kenan Aral’ın anlatılarında bunu görmek mümkündür:

“Atatürk Selanikli olduğu kendisi de oradan geldiği için ben kesinlikle oradaki vatandaşlarıma acı, işkence çekirtmem diyor. Zaten savaştan çıktılar. Kendi vatandaşlarımı alacam... sizden burdan gitmek isteyenler de gitsin diyor.... 2 milyon Müslüman Türk nüfus buraya geliyor. Bizi buraya Atatürk getirdi. Sahip çıktı. Atatürk’ün Selanikli olmasından her zaman bir güç aldık. Feyz aldık. Türkiye’nin kurtarıcısı, Selanik’ten gelip ülkeyi kurtaran Atatürk bizim hemşehrimiz. Biz de onun sayesinde buraya geldik. Sahip çıktı bizi buraya getirdi. Biz onun sayesinde güç kuvvet aldık”.

Ahmet Efeoğlu anlatılarında Atatürk:

⁶⁶ E. Zeynep Suda Güler, “Sözlü Tarih Anlatılarında Çanakkale Merkeze Girit’ten Göçler: ‘Giritli, Başı Bitli...’ Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı, Yıl: 10, Güz 2012, Sayı: 13, s. 9

⁶⁷ Arı, *age*, s. 169.

⁶⁸ Arı, *age*, s. 167

⁶⁹ Kabasakal, *agm*, s.39.

“Tabi daha gelmeden önce orda zulümler olmuş. İşte harmanlara çalı dikeni serilmiş işte üzerinde yalın ayak yürümüşler falan filan böyle şeyler olmuş onları artık orda istememişler. Atatürk’te bu dönemde onlara bir gemi gönderiyor işte. Diyor ki “onları Türkiye’de bir yere yerleştirin”.

Hayriye Pınar, “Dedem Atatürk doğduğunda 17 yaşındaymış. Hikâye gibi anlatıyordu annesini babasını...”, Ayşe Karakoçoğlu, “Aile 1924’te Atatürk’ün Rumeli’den Sinop’a getirdikleri kişilerden... Ailemi Sinop’a yerleştirmişler... Babam Atatürk’ün yaşlarında bir insan orda iki kez evlenmiş”. Mübadillerin anlatılarında Atatürk onlardan biri, Selanikli, saygıdeğer, büyük bir önder ve kurtarıcı olarak yer almaktadır. Atatürk’ün hemşehrisi olan Selanikli mübadiller, hemşehrilik bağıyla güçlenen, kendine güvenen ve inançlarıyla Cumhuriyetin ideolojisi ile uyumlu bir şekilde yeni dönemin kurucu unsurları arasında yerlerini almışlardır.

Parçalanmış ve Kayıp Aileler

Mübadelenin beraberinde getirdiği kötü sonuçlarından biri de parçalanmış ailelerdir. Bu bölünmenin daha vapura binmeden başlamış olduğu Hayriye Pınar’ın anlatılarından anlaşılmaktadır. Hayriye Pınar bu durumu şu şekilde aktarır: “Gelmeden mesela bu mahalle bu sefer gidecek o mahalle o sefer gidecek denmiş. Hısım akraba hep bölünmüş. Bu sefer vapurla siz gideceksiniz o sefer o gidecek denmiştir”. Göç sürecine bakıldığında, aileler arasında ikinci bölünme, mübadillerin vapurlara binme sürecinde yaşanmıştır. Seyr-i Sefaniyn İdaresi’nin elindeki vapurların ortalama kapasitesi 800 kişiliktir. 600 kişilik bir köyün insanları bindirilince vapurun dolu gitmesi için farklı bir köyün 400 kişisinden 200 kişisi de bu vapura bindirilmiştir. Geriye kalan 200 kişi başka bir vapurla, belki de başka bir gün yola çıkartılmış; ve belki de bu iki vapurun gidiş yerleri farklı olabilmıştır.⁷⁰ Aynı yere gitse dahi, Türkiye’deki yerleşim alanlarına varıldığında, terk edilmiş malların yeterli olmaması ve iskân sonucunda iskân edilen köylerdeki kapasitenin yetersiz olması nedeniyle bazı mübadillerin aileleri farklı yerlere gönderilmiş ve aileler bölünmüştür.⁷¹ Ailelerin parçalandığını mübadillerin anlatılarında görmek mümkündür: Teyfik Yılmaz “Oradan dağılmışlar hepsi aynı gelememişler buraya (Sinop), İstanbul, İzmir, Samsun... Trakya’da kalan olmuş”; Ayşe Karakoçoğlu, “İzmir’de kalanlar, Uşakta kalanlar, Tekirdağ, Keşan’da kalanlar. Türkiye’nin her tarafında her yerlere gitmişler. Herkes istediği yere gitmiştir”. Yunanistan’dan komşu köyde hısım ve akrabaları olanlar, Türkiye’deyken onlardan uzakta kalmıştır.

Bu durumu Hayriye Pınar’ın anlatılarında görmek mümkündür:

“Akrabalarımız İzmir’de var. Ödemiş’te var. Onları kaç seneler sonra bulduk. Annemin teyzesinin kızları Ödemiş Adagidele’de.... Benim Hasan abim vardı rahmetli lokantada garsondu. Askere gidince senin mesleğin ne diye sorunca garson demiş Hasan abim. Görevli İzmir’de kursa yolladılar ondan sonra da oradan Hasan abim gidiyor annemin teyzesini buluyor. O gördü yani biz görene kadar teyze ölmüş. Yalnız üç tane teyzesinin kızları vardı annemin. Biz onlarla görüştük... hısım akrabamızın çoğu kayıp, bilmiyoruz”.

Böylesine bir dağınıklığın manevi olarak göçmenler üzerinde oluşturduğu olumsuz durum göz ardı edilecek bir mesele olmamıştır. Kenan Aral’a göre, mübadiller kurdukları derneklerle ve sosyal medya sayesinde kayıp akrabalarına ulaşmaya çalışmıştır. Nitekim bazıları bulmuşlar ve kendileri gibi diğer mübadilleri tanımışlar, hatta akraba olduklarını öğrenmişlerdir.

⁷⁰ Arı, *age*, s. 113.

⁷¹ Goularas, *agm*, s. 134.

Kimlik ve Kùltürlerini Koruma

Türkiye'ye ve Türk toplumuna uyum sağlama sürecinde mübadiller, bir yandan farklılıklarını en aza indirmeye çalışmışlar; diğler yandan kimlik ve kùltürlerinin devamlılığını sağlamak için uğraşmışlardır. Birlik ve beraberliklerinin ve kùltürlerinin devamlılığını sağlamada mübadil köy kahvehaneleri, mübadil dernek ve vakıfları ve son olarak internet ortamı aktif olarak önemli rol oynamışlardır.

Sinop Mübadele ve Balkan Halkları Kùltür Araştırmaları ve Dayanışma Dernek başkanı Kenan Aral derneğin kuruluş amacını şöyle aktarır:

“Derneğimizi 2004 yılında kurduk... Derneğimizin kuruluş amacındaki tek şey Balkanlardan Anadolu'ya gelmiş mübadillerimizin örf adet ve kùltürlerini yaşatmak. Gelecek nesillere aktarmak olmuştur... Kùltürümüzü yaşatmak için değişik etkinlikler yapıyoruz. Halk oyunları, folklor gösterileri, mübadillerin yemeklerinin tanıtımını yapıyoruz. Gelecek nesillere aktaralım diyoruz. Sağ olsun hükümet de, devlet de bu konuda destek veriyor. Projeler yapıyoruz”.

Türkiye'nin birçok ilinde karşımıza çıkan mübadil derneklerin ve vakıflarının genel amaçları, “genç kuşak mübadillerin geçmişle olan bağlarını korumak, kimlik ve kùltürlerinin devamını sağlamak, bilgilerini genişletmek ve paylaşmak ve mübadil ağı yaratmak” olmuştur. Yalnız bu dernek ve vakıfların kuruluşlarının çok geç bir tarihe rastlamasından dolayı, faaliyetlerinde birinci kuşakların katılımı yok denecek kadar az olmuştur.⁷²

Toprak Özlemi

Birinci kuşak mübadillerinin memleket hasreti ve özlemi ikinci kuşak mübadillerin anlatıları içerisinde yer almaktadır.

Kenan Aral' bu durumu şöyle aktarır:

“Gitme ümitleri hiç yoktu. Çünkü onlara artık anlatılmış izah edilmiş. Kalıcı olarak. Hiç gitme ümitleri yok. Artık burayı iyisiyle kötüsüyle Anadolu'daki şeyi kabullenmişlerdi. Devlet zaten sahip çıkmış çok ilgilenmiş yemesiyle, içmesiyle unuyla, temizliğiyle, sağlığıyla ilgi onları çok mutlu etmiş. Oradaki sıkıntı ve eziyetlerden sonra. Ama şu özlemi hep yaşıyorlardı. ‘Anne şimdi gitsen oradaki Olacak köyündeki evini bulabilir misin?’ derdim. ‘A be kızancık derdi niye bulamayım. Orda kocamaaan bir ceviz ağacımız vardı. O ceviz ağacını kesecek değil ya o gavurlar’ derdi. ‘O ceviz ağacını buldum mu ben bulurum. O sokakta bir çeşme vardı’. Çeşmeye oluk derlerdi bizde. ‘Orda bir oluk vardı. O oluğun yanındaydı bizim evimiz’ derdi. ‘Ah keşke bir görebilsek’ derdi. Ama aslında yani o zamanlar. 60'lı yıllarda bizim onu götürecek bir durumumuz yoktu. Ama benim içimde bir ukte 90'lı 2000'li yıllarda götürebilirdik. Ama nedense götürmedik. Ben devlet memuruydum. Eşim çalışıyordu. Gelirimiz iyiydi. Tabi onlarda çok şey yapmadı. Artık yaşlılardı 80'li yaşlarda. Gidemeyenlerin içinde ukte kaldı. Ama giden de çok oldu. Gitme olayları 85'li 90'lı yıllardan sonra. Dernekler kuruldu. Dernekler aracılığıyla gidenler oldu. Samsun'dan her yıl mayıs ayında 200-300 kişi gidiyor. Bizden de gitmek isteyenler var. Dernek olarak biz de götürmeyi düşünüyoruz. İlk fırsatta 2. kuşak yaşlıları. Avrupa Birliği Proje'si kapsamında olursa iyi olur. Çoğu projeyi beklemeyelim diyorlar. Kendi imkânlarımızla gidelim diyorlar. 2017 sonbahar döneminde muhakkak gideceğiz”.

⁷² Goularas, agm, s.137.

Kenan Aral'ın anlatısında da görüldüğü gibi, birinci kuşak mübadillerin göç ettikleri köylere hissettikleri memleket özlemi yaşamları süresince devam etmiştir. Nurten Özşen "... dediğim gibi annem de babam da gözleri açık gitti. Bir kerecik görebilsek diyerekten ama olmadı" ve Hayriye Pınar; "Abime diyordu ki babam 'bir gitsem de görsem... evimizi'. Abim de diyordu ki 'baba siz geldikten sonra kim bilir oralara ne olmuştur. Yıkılmıştır, etmiştir'. Babam 'ortada yıkık bir minare vardı. O minare duruyormuş. Ben yıkık minareyi bulayım adımla gidip evimizi bulurum' dedi. İki seferdir niyetlendik bir gidip göremedik" anlatısı, birinci kuşak mübadillerin memleket özlemlerinin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir. Gülcan Erdem "Mübadil Oldum" kitabında bu duyguyu şöyle anlatır; "Oraları özledikçe hiç unutamadan anlatmışlardı. Şimdi ben onların memleket hasretini, çocukluklarının geçtiği köylerini, kentlerini, merak etmeye başlamıştım. Görebilsem... Onlar göremedi, ben görebilsem... Bir görevi mi yerine getirebilecektim acaba?"⁷³ Anlatılarda ikinci kuşak mübadillere miras kalan birinci kuşak mübadillerin memleket özlemi, zamanla bir merak, büyüklerine duydukları sevgi, muhabbet ve yerine getirilmesi gereken bir göreve dönüşmüştür. Gülcan Erdem ve Kenan Aral'ın anlatılarından, ikinci kuşak mübadillerin bu görevi yerine getirmek için elinden gelen gayreti gösterme çabası içerisinde oldukları da anlaşılmaktadır. Bu özlemin tek taraflı olmadığını burdan göç eden Rum mübadiller için de aynı özlemden bahsedebileceğini Teyfik Yılmaz'ın anlatılarında ve Gülcan Erdem'in "Mübadil Oldum" kitabında görmek mümkündür.

Teyfik Yılmaz Karacaköy'e gelen bir Rum mübadilini ve o günü şöyle anlatır:

"Bir kadın geldi ne kadar desem on sene, 40 yaşlarında falandı. Buraya geldi. Arkadaşıyla geldi. Almanya'da komşuymuş arkadaşmış onlar. 'Sinoplu'yum' demiş 'bizim babalarımız dedelerimiz' oralı demiş. Geldiler tabi ben. Tabi ben onu... gezdirdim dolaştırdım. 'Dedem Papazmış' dedi. Evi gösterdi 'orda dayım' oturuyormuş dedi. 'Burda amcam' varmış çekip gitmişler. Burdan beş yaşında gitmişler. 'Amcam sağ' dedi... sonra konuştuk ayrı ayrı mayran içtik. Armut ağacı vardı evin önünde. Ona biraz armut topladım verdim. 'Yarın gidecem' dedi 'Yunanistan'a'. Dedim 'Armudu götüreceksin. Amcana diyeceksin ki bu armut sizin ürünüdür'. Armudun ismini sordu. 'Bardak armudu' dedim. 'Tamam unutmam' dedi. Ondan sonra bizim hanım da ekmek yapmıştı fırında. Bir tepsi ekmek. 'Yarısını yişin' dedim 'yarısını da amcana götüreceksin'. Toprağın ürünü memnun oldu. On sene oldu".

Yunanistan'ın Sarıbaşı köyüne giden Gülcan Erdem, Rumların kendilerine yaklaşımını şöyle aktarır:

"Her köy ziyaretinde gözyaşları aktı. Her köyde Anadolu'dan giden Rum aileleri vardı. Otobüsü gören insanlar yanımıza koştı. Biz sormadan onlar soruyorlardı bize. Yarı Türkçe yarı Rumca 'Niğde'den var mı?', 'Bağcı'dan mı Bursa'dan mı?', 'Çarşamba'yı anlat bana Çarşamba'yı?', 'Niksar'ı bilir misiniz Niksar'ı, 'Birlikte bir türkü söyleyelim mi?', 'Tee bre baksanıza memleketteki bağları mı özledim. Bu köye bağ yaptım aynısı olacak sandım', 'Biz oralarda evimizi, kayıp kardeşimizi arıyoruz, siz buralarda arıyorsunuz', 'Biz oralıydık, siz buralıydınız. İnsanın doğduğu yer memleketidir' ... Ben sanmıştım ki sadece biz heyecanla gittik oraya. Heyecanın daha beterini onlar, onlardan daha beterini bizler yaşıyorduk. Onlar, bizler, Rumlar, Türkler sözcükleri erimiş, acılar birleştirmişti bu insanları. Düşman ve düşmanlık yok olmuş... Acıları

⁷³ Erdem, *age*, s. 248.

beraber yaşamışlardı. Babamın şöyle bir sözü vardı: 'İnsanlar birbirlerinin kıymetlerini bilmeleri için ya acı ya felaket mi yaşamalıdır'".⁷⁴

Gülcan Erdem anılarında memleket özleminin tek taraflı olmadığını, burdan göç eden Rum mübadiller içinde aynı özlem ve aynı acıdan bahseder. Anlatılardan yaşanan acıların, özlemlerin ve duyguların dili, dini ve ırkının olmadığı ve duyguların ortak olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada göçün mübadiller üzerindeki siyasi, sosyal ve ekonomik etkilerini, mübadillerin anlatıları doğrultusunda ve ilgili tarihsel bağlamlar ekseninde ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Araştırma sonuçları mübadillerin göç öncesi, göç süreci ve göç sonrası olmak üzere farklı sosyo-psikolojik ve ekonomik sorunlar yaşadığını göstermektedir. Göç öncesi Yunanistan'da yaşayan Türklerin Yunan askeri baskınları nedeniyle can ve mal güvenliklerinin sağlanması zorlaşmış, baskı, zulüm ve açlıkla karşı karşıya kalmıştır. Evlere yapılan baskın ile evlerinin içi boşaltılan halk, çalı dikeninde yürütülmüş, aç kalmış, her türlü zulüm ve baskı karşısında gerçekleşmesi planlanan mübadil sürecini beklemeden çoluk çocuğu ve hayvanıyla yollara düşmüştür. Bu topluluk vapurla yolculuk başlayıncaya kadar açlık, sefalet, fakirlik ve bulaşıcı hastalıklar ile boğuşmak zorunda kalmıştır. Vapur ile başlayan göç sürecinde mübadillerin büyük bir çoğunluğu koridorlarda, güvertelerde ve yığınlar arasında seyahat etmek zorunda kalmıştır. İaşe giderleri güçlükle sağlanmıştır. Öte yandan vapurla mübadillerin yerleştirileceği iskân alanına götürülmeyip son anda farklı yerleşim alanlarına götürülmesi huzursuzluk, tedirginlik ve karmaşa yaratmıştır. Bu tedirginliği oluşturan durumlardan biri de Yunan kamuoyunda, Türkiye'ye gidecek göçmenlerin tarımsal yönden verimsiz kötü topraklara yerleştirileceği ve bu nedenle mağdur olacağı ve zor koşullarda yaşayacağı gibi propagandalar olmuştur. Sinop'a yerleştirilen mübadiller, Rum iskân alanları olan terk edilmiş evlere dağıtılmaya çalışılmıştır. Ancak hemen her yerde, şehir merkezi de dâhil olmak üzere köy ve evler harap halde bırakılmıştır. Sinop merkezde, pek çok Rum köylüsü ayrılırken her şeyi yakıp yıktıklarından, yararlanılabilecek tek bir ev kalmamıştır. Öte yandan tütüncülük veya hayvancılıkla geçinen mübadillerin bir kısmı, ekonomik faaliyetlerini gerçekleştiremeyecekleri kıyı bölgelerindeki köy ve kentlere yerleştirilmişlerdir. Bu durumla birlikte tarımla uğraşan birçok mübadil şehirlerde iskân edilirken; şehirli mübadiller ise kırsal kesime yerleştirilmiştir. İskân sonucunda iskân edilen köylerdeki kapasite nedeniyle bazı mübadillerin aileleri Samsun, İzmir, Çatalca, Yalova ve Kocaeli (Karamürsel) gibi farklı yerlere gitmiş ve aileler bölünmüştür. Ekonomik olarak varlıklı olan birçok göçmen Türkiye'ye getirilip yerleştirilmelerinin ardından yoksul duruma düşmüştür. Ekonomik ve toplumsal açıdan maddi ve manevi birçok değer kaybına uğrayan mübadiller yeni bir coğrafya ve kültürel yöreye yerleşme ile halkla da birçok sorun yaşamıştır. Sinop'a ilk gelen birinci kuşak mübadillerin giyim, konuşma gibi yaşam tarzları yöre halkıyla uyum sorunu oluşturmuş ve yabancı olarak görülmelerine neden olmuştur. Mübadillerin muhacir denilerek dışlandıkları ve istenmedikleri görülmüştür. Kendilerine muhacir denmesine karşı çıkararak mübadil olduklarını dillendirip ötekine karşı kendilerini ayrıcalıklı görme eğilimi göstermiş ve bu muameleyi hak etmediklerini yaptıkları açıklamalarla dile getirmişlerdir. Yerli nüfusla mübadiller arasında uzun süre evlilikler gerçekleşmemiştir. Sonuç olarak mübadiller göçle statü kaybına uğramış, öteki ve gariban olarak yeni toplumsal yaşamda yerini almıştır. Öte yandan mübadiller yaşadıkları güçlüklerle rağmen, Atatürk ile özdeşim kurmuşlardır. Var olan hemşehrilik bağlarından güç almışlar ve onu kendilerinin bir kurtarıcısı olarak görmüşlerdir. Bir Selanikli olarak onunla gurur duymuşlardır. Atatürk'ün hemşehrisi olan Selanikli

⁷⁴ Erdem, *age*, s. 255.

mübadiller, hemşehrilik bağıyla güçlenen, kendine güvenen ve inançlarıyla Cumhuriyetin ideolojisi ile uyumlu bir şekilde yeni dönemin kurucu unsurları arasında yerlerini almışlardır.

Mübadelenin beraberinde getirdiği kötü sonuçlarından biri de parçalanmış ailelerdir. Böylesine bir dağınıklığın manevi olarak göçmenler üzerinde oluşturduğu olumsuz durum göz ardı edilecek bir mesele olmamıştır. Mübadiller kurdukları derneklerle ve sosyal medya sayesinde kayıp akrabalarına ulaşmaya çalışmıştır. Nitekim bazılarını bulmuşlar ve kendileri gibi diğer mübadilleri tanımışlar, hatta akraba olduklarını öğrenmişlerdir. Türkiye'ye ve Türk toplumuna uyum sağlama sürecinde mübadiller, bir yandan farklılıklarını en aza indirmeye çalışmışlar; diğer yandan kimlik ve kültürlerinin devamlılığını sağlamak için uğraşmışlardır. Birlik ve beraberliklerinin ve kültürlerinin devamlılığını sağlamada mübadil köy kahvehaneleri, mübadil dernek ve vakıfları ve son olarak internet ortamı aktif olarak önemli rol oynamışlardır.

Birinci kuşak mübadillerinin Yunanistan'daki yerleşim alanlarına olan hasreti ve özlemi ikinci kuşak mübadillerine miras kalmıştır. İkinci kuşak mübadillerin bu görevi yerine getirmek için elinden gelen gayreti gösterme çabası içerisinde oldukları da anlaşılmaktadır. Bu özlemin tek taraflı olmadığını burdan göç eden Rum mübadiller için de aynı özlemin söz konusu olduğu görülmüştür. Anlatılardan yaşanan acıların, özlemlerin ve duyguların dili, dini ve ırkının olmadığı ve duyguların ortak olduğu anlaşılmıştır.

Mübadillerin yaşadıkları yere alışmaları ve çevrede yaşayanlarla kaynaşmaları zamanla artmıştır. Mübadillerin yaşadıkları sorunlar çok yetersiz ekonomik imkânlarla ve iyi niyetle çözülmeye çalışılmıştır. Bu kadar yetersiz imkânların olduğu ortamda elbette yanlışlar ve eksiklikler, hatta suistimallerin olması kaçınılmaz olmuştur. Bugün eski kültür özelliklerinin devamlılığını sağlama, geçmiş ile olan bağlarını güçlendirme ve parçalanmış aileleri tamamlama çabası içerisinde olan mübadiller, kendi dernekleri ile varlıklarını en iyi şekilde yaşatmaya çalışmaktadırlar. Sinop'un ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamı içerisinde yerlerini bir Sinoplu olarak sevgi ve muhabbetle sürdürmektedirler.

KAYNAKÇA

Sözlü Tarih Kaynakları

Ayşe Karakoçoğlu (1931)

Hayriye Pınar (1932)

Teyfik Yılmaz (1932)

Nurten Özşen (1937)

Kenan Aral (1958)

Ahmet Efeoğlu (1961)

Kitap, Makale

AKÇALI, Avcı, Aslı ve ASLAN, Erdal, "Tarih Eğitiminin İyileştirilmesi Yolunda Alternatif Bir Yöntem: Sözlü Tarih". *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 20, S.2, 2012, s. 669-688.

ARI, Kemal, *Büyük Mücadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1935)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.

ARSLAN, Ali, "Samsun ve Orta Karadeniz Bölgesinde Göçün Sosyolojik Tahlili", *Geçmişten Günümüze Göç III*, Kültür Yayınları No: 20, Samsun 2017.

BAYINDIR-GOULARAS, Gökçe, “Türk Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kültür ve Kimliklerin Yerleştirilmesi”, *Alternatif Politika*, C. 4, S.2, Temmuz 2012, s.129-146.

BİLGİÇ, S. Bestami, *Doğu Karadeniz Rumları İsyan ve Göç*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

ÇAPA, Mesut, “Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskânı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.2, S.5, Mayıs 1990, s.49-69.

ÇETİN, Nurten, “1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 24, 2010, s. 149- 172.

DUMAN, Önder, *Rumeli'den Samsun'a Göç*, Kültür Yayınları-11, Samsun 2011.

ERDAL, İbrahim, “Türk Yunan Nüfus Değişiminde Türk Mübadillere Yapılan Yardım Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi, Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.25, S.40, 2006, s.203-214.

ERDEM, Gülcan, *Mübadil Oldum*, Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri, İzmir 2016.

GÜLER, E. Zeynep, Suda, “Sözlü Tarih Anlatılarında Çanakkale Merkez Girit'ten Göçler: ‘Giritli, Baş Bitli...’ Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, C.1, S.13, Güz 2012, s. 43-58.

İPEK, Nedim, *Selanik'ten Samsun'a Mübadiller*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları-12, Samsun 2010.

KARPAT, Kemal Haşim, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

KAYA, Mutlu ve YILMAZ, Cevdet, “Sinop'ta Mübadele ve Bir Mübadil Köyü: Karacaköy”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 33, Ocak 2016, s.276-301.

NEYZİ, Leyla, “Ben Kimim” *Türkiye'de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik*. İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

SAĞLAM-TEKİR, Hürü, “1927-1928 Devlet Salnamesinde Sinop Vilayeti”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 13, Bahar 2014, s.133-145.

SARISAKAL, Baki, Samsun'da Mübadele, <http://www.bakisaridakal.com/Samsun'da%20M%C3%BCbadele.pdf>

TEKİR, Süleyman, “Birinci Dünya Savaşı'nda Karadeniz Bölgesinde Muhaceret (1914-1917)”, *Geçmişten Günümüze Göç II*, Kültür Yayınları No: 20, Samsun 2017.

YILDIRIM, Ali, ve Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008.